

Տ. ԻՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Ուրտեղ որ ամուսինն ու կինը եւ երեխաները պարուրված են ներդաշնակությամբ եւ սիրով, կապված են առաքինություններով, այնտեղ՝ նրանց մեջ է Քրիստոս»
Հովհան Ոսկեբերան:

Աստիճանակարգությունը կամ հիերարխիան¹ (հմմտ. Ծննդ. Ա. 5, 8, 13), աստվածային գեղեցկության համեմատ՝ սրբազան կարգ է, որը հեղվում է երկնքից եւ նպատակամիտված է մարդուն խորհրդաբանորեն տանելու դեպի Աստված: Աստվածային գեղեցկությունը, որպես կատարելության նախասկիզբ, հաղորդակցվում է յուրաքանչյուրի հետ արժանի կերպով, իսկ յուրաքանչյուր մեկը՝ իր աններդաշնակության համեմատ²: Հիերարխիան կամ աստիճանավորությունը աստվածային հրամանի եւ հաստատության՝ աշխարհակարգի արդյունք՝ պատճառ եւ հետեւանք է, ինչպես նաեւ բոլոր ողջամիտ մարդկանց³, ընտանիքի⁴, հասարակությունների, ազգերի ու պետությունների գոյության

¹ Հուն. ἱεραρχία, ἱερός — իսոս՝ «սուրբ», եւ ἀρχή — արխի՝ «իշխել»:

² Հմմտ. «Описание книги Д. Ареопagit», Москва, 2012, էջ 16:

³ Մարդն անձնավորվում է իր ներնաշխարհով եւ գոյավորվում է որպես Աստծու պատկեր, իսկ ստեղծագործելու ձիրքով միանում (համացեղ), է դառնում Տիրոջը» (տե՛ս «Մատյան ողբերգության» Բան ԼԹ., Ա., Բ., ՀՐ. ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ, Բանաստեղծության հարակալության խորհուրդն ըստ Գրիգոր Նարեկացու, Երեւան, 2015, էջ 36):

⁴ «...ազգի հոգեւոր (կրոնական) փորձից ելնող ազգային-մշակութային ավանդույթները դիտելի են որպես գերագույն արժեք, հետեւաբար՝ նաեւ մարդու եւ հասարակության լիարժեք կյանքի անհրաժեշտ տարր: Հենց սեփական հոգեւորով, մշակույթով ազգի «ներփակվածություն» է հնարավոր դարձնում ազգի ինքնության (որ մշակութային չափանիշ է) պահպանումը եւ, միաժամանակ, նրա արձագանքումը համամարդկային մշակույթին» (Ռ. ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ, Պատմափիլիսոփայական հայեցակարգերը ԺԹ. դարի հայ փիլիսոփայության մեջ. Մեթոդաբանական վերլուծություն., Երեւան, 2003, էջ 147):

«Իրավական պետության իդեալի՝ ազատականների մշակած արժեհամակարգում ընտանիքը բնութագրելի է որպես ազգի գոյության հիմք, ազգային ավանդույթների պահպանման եւ ժառանգորդման խթանիչ, հետեւապես՝ նաեւ ազգի ինքնատիպության պահպանման գրավական. (տե՛ս Ռ. ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ, Ընտանիքը և՛ որդեկանի քաղաքական տեսության մեջ, «Էջմիածին», Զ., 2013, (այսուհետ՝ Ռ. ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ), էջ 56–58):

հիմնարար սկզբունքը⁵: Ընտանիքն⁶ աստվածահաստատ կառույց է (հմմտ. Ծննդ. Ա. 27), եկեղեցու մանրակերտը (հմմտ. Մատթ. ԺԹ. 6, Եփես. Ե. 29), որի երաշխավորն ինքը՝ Աստված է (հմմտ. Մատթ. ԺԹ. 6, Սաղմ. ԽԶ. 1), եւ որի հիմք հանդիսացող ամուսնական կապը թույլատրելի է երկուսի՝ բացառապես տղամարդու եւ կնոջ⁷ միությունով⁸ (Ծննդ. Բ. 24):

⁵ Ընտանիքը, իբրեւ կառույց եւ տուն, եւ հավասարապես իբրեւ յուրօրինակ տաճար, մարդու ինքնատիրություն վայրն է կամ այն սահմանը (հմմտ. Բ. Օր. Ի. 5–7, ԻԿ. 5, Սաղմ. ՃԻԷ. 3–4, Առ. ԻԿ. 15, Նեեմի Դ. 14, Ղուկ. Բ. 49, Յովհ. 2. 16), որտեղ ծնող-զավակ հարաբերությունները համակարգվում եւ կարգավորվում են հարեւնման Աստված-մարդ հարաբերություններին (Ծննդ. Բ. 24, Սիր. Գ. 14–15, Է. 25–27, Լ. 13, Տոբիթ Ժ. 12, Ղեւտ. ԺԹ. 3, 32, Ղուկ. ԺԵ. 18, 21, Յովհ. ԺԹ. 26–27, հմմտ. Առ. Գ. 12, ԺԳ. 24, եբր. ԺԲ. 6). (տե՛ս Ռ. ՊԱՊԱՅԱՆ, Արդի իրավունքի քրիստոնեական ակունքները (այսուհետ՝ Ռ. ՊԱՊԱՅԱՆ), էջ 174):

⁶ Ինչպես բնորոշում է հողվածագիրը, ընտանիքը՝ «երկու մարմնոյ մէջ նոյն իսկ մէկ հատիկ միութիւնը կկազմեն: Այո՛ ծնած զաւակնին ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ իրենց երկուքին գոյութեան շարունակութիւնը, կամ երկարումը, անոնցմով կվերակենցաղին, եւ յաջորդական ծննդագործութեամբ յանհունս կմշտնջենաւորին: Ուրեմն ամուսնութիւնն ըստ հաճոյս հաստատուած սահմանադրութիւն մը չէ, այլ միոյ առն ընդ միոյ կնոջ բնական եւ բարոյական միաւորութիւնն է» (Խ. ԱՇԷԽԵԱՆՅ, Առտնին ընկերութիւն, «Յոյս» (յնրմաշ), 1864, թիւ 4, էջ 91): «Աստուած Աւետարանը մեզի տուած է իբրեւ անփոփոխ օրինադիրը ընտանի կենաց՝ յորում աւելի արդարութիւն, գթութիւն եւ քաղցրութիւն կայ, քան իրմէ յառաջ երեւցած օրէնսդրութեանց մէջ: Աւետարանի օրինաց պէտք է յարմարցունեն իրենց կեանքը ամէն ընտանիքներ» (ՆՈՒՅՆԻ Ընտանիք, «Յոյս», 1876, թիւ 10, էջ 597): «Աստուծոյ հաստատել ուզած սոյն միութիւնը, առանց որոյ երջանկութիւնը լոկ առօրեայ պատրանք մէ, սրտից միութիւնը, մանաւանդ թէ հոգւոց միութիւնն է, որովհետեւ, առանց հոգւոց միութեան, ինչ կարժէ սրտից միութիւնը, ոչ ապաքէն կը լուծուի գերեզմանին եզերքը, գուցէ մինչեւ հոն ալ չի տեւէ: Առանց Քրիստոսի, որ ճշմարտութեան, գեղեցկութեան եւ կենաց առատահոս աղբիւրն է, մարդիկ կը մերձենան, կը շղթայուին, այլ սակայն չեն միանար: Աստուածային հողերը միայն անմահ տունկեր կը բողբոջեն, եւ քրիստոնեական մթնոլորտը միայն ծաղիկներն անթառամ կը պահէ: Առանց աստուածային սիրոյ, լոկ մարդկային սէրը, յարդի խարոյկ մէ միայն» (ՆՈՒՅՆԻ, Կին քրիստոնեայ, «Յոյս», 1877, թիւ 11, էջ 656–664, թիւ 12, էջ 718):

⁷ Նա բարոյական էակ է, ընդունակ կատարելագործվելու. (տե՛ս T. ZAHN, Ignatius von Antiochien, Gotha, 1873, էջ 332–337, 580–585):

⁸ Եկեղեցական օրենքով ամուսնացած զույգը «բարեկամութիւն» է հաստատում Աստուծո հետ եւ երկնային ժառանգության կնիք ընդունում... Դա նշանակում է, որ ամուսինների փոխհարաբերությունները չեն կարող գնահատվել համարժեքային ծառայությունների փոխանակման սկզբունքով. դրանք պետք է ըմբռնվեն իբրեւ աստվածատուր պարտականություն... արեւմտյան նորաթուխ վարդապետությունները (բողոքականությունը, աղանդավորությունը եւ դրանց առնչակից ազատականությունը) ունեն գաղափարական խախուտ հիմք եւ չեն բովանդակում ճշմարտության նշույլ անգամ... Ընտանիքում կնոջ եւ երեխաների ազատություն եւ տան անդամների միջեւ հավասարություն քարոզող այդ ուսմունքները ռոռացություն են տալիս հայրության նվիրական իմաստը... ընտանիքի անկյունաքարը հեղինակությունն է. այն միավորում է ընտանիքի բոլոր անդամներին եւ օգնում նրանց հասնելու միասնական նպատակին: Առանց հեղինակության հասարակությունը ամբոխի է վերածվում: Մինչդեռ «մեծարելի թագաւորութիւն» կոչվող

Ամուսնության մեջ եւ ընտանիքում⁹ տղամարդն ու կինը¹⁰ փոխադարձաբար լրացնում են միմյանց¹¹ (հմմտ. Ծննդ. Բ. 18, Իէ. 45, Յովհ. ԺԶ. 22) «Հետեւաբար բռնություն եւ ստրկություն չկա ամուսինների մեջ, այլ կատարյալ սեր եւ հավասարություն, անձնվիրություն ու հնազանդություն, միություն ու միասրտություն»¹²:

Ընտանիքի¹³ կարեւորագույն գործառույթներից մեկը որդեծնությունն է (Ծննդ. Ա. 28, Առ. Ժէ. 6, Մատթ. ԺԹ. 19): Հին Ուխտում ամուսնության եւ ընտանիքի կարեւորությունը գերազանցապես սերնդագործության՝ որդեծնության մեջ էր (հմմտ. Ծննդ. ԻԲ. 17–18): Նոր

ընտանիքում, որը հիմքն է ցանկացած «թագաւորութեան», խիստ անհրաժեշտ են հայրության գավազանը կրելու ընդունակ ձեռքեր» (Ռ. ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ, էջ 61):

⁹ Համաձայն Հայ Եկեղեցու աստվածաբանության՝ Աստծու պատկերով ու նմանությամբ ստեղծված մարդու բանականությունը եւս փոխալսմանավորված է ընտանիքի գաղափարով: Որովհետեւ, եթե բանականությամբ մարդը տիրապետում է շրջակա աշխարհին, ապա ընտանիքով է պայմանավորվում «ազգի աճը», դաստիարակությունը, ավանդության, լեզվի ու մշակույթի պահպանությունն ու փոխանցումը: Հետեւաբար՝ առանց ընտանիքի, չի կարող լինել կարգավորվածություն, ուրեմն եւ կարգավոր հասարակություն:

¹⁰ Ներսես Շնորհալի հայրապետն իր «Թուղթ ընդհանրական»-ում, մասնահատուկ անդրադարձ ունի նաեւ ուղղված կանանց՝ «...Պատուէր տամք եւ կանանց ազգի պարկեշտութեամբ եւ բարեձեւութեամբ լինել յամենայնի, որպէս եւ վայել է քրիստոնէից, եւ առաւել քան ոսկով եւ արծաթով՝ ամօթխածութեամբ եւ պատկառանք գարդարել զանձինս ձեր...» (տե՛ս ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ, Թուղթ ընդհանրական, աշխ. է. Բաղդասարյանի, Երեւան, 1995): «Թուղթ ընդհանրականը», ըստ էության, Շնորհալի հայրապետի՝ կաթողիկոս ընտրվելուց հետո գրված առաջին կոնդակն է, ուղղված՝ համայն հայության բոլոր շերտերին:

¹¹ «...ընտանեկան (տղամարդ-կին, ծնողներ-երեխաներ) հարաբերությունները պետք է կառուցվեն «պարտք-իրավունք» բարոյական օրենքից բխող սկզբունքների հիման վրա (փոխադարձ սեր եւ հավասարություն, անձնվիրություն եւ րնկերակցություն՝ օգնելու միմյանց): Ընտանիքի բարոյական խորհրդի հետ շաղկապվում են մի շարք փոխկապակցված խնդիրներ՝ եկեղեցական ամուսնության հաստատության պահպանումը, բազմակնության եւ ամուսնալուծության ավանդույթի հերքումը, ազատ բարքերի դատապարտումը եւ այլն: Ընտանիքի՝ իբրեւ կնոջ եւ տղամարդու բարոյական միության, սահմանումը անհրաժեշտորեն ենթադրում է երկու սեռի բարոյական հավասարության հաստատում: Նման կողմնորոշման հիմքում դիտելի է անձնավորության ազատության քրիստոնեական հայտնի գաղափարադրույքը: Հստ այդմ, կինն ու տղամարդը թեպետ տարբեր են իրենց կարգավիճակով եւ առաքելությամբ, սակայն, հավասար են իրավունքներով (Ռ. ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ, էջ 60):

¹² Ա. ՏԷՐ-ՄԻՔԷԼԵԱՆ, Հայաստանյայց Սուրբ Եկեղեցու Քրիստոնեականը, Ս. էջմիածին, 2007, (այսուհետ՝ Քրիստոնեական), էջ 466:

¹³ Պատմագրությունն ու մատենագրական վաստակն ուղղակիորեն հավաստում են, որ ազգային առաջնահերթությունների ու բարոյական չափորոշիչների պարտադիր ընդգրկումով՝ մեր ժողովրդի խոհականություն-մտածողությունն առավելաբար պատմական է, իսկ հիշողությունը՝ համընդհանուր-ընդհանրական: Ազգն ու ազգային ինքնությունը եւս հաճախաբար դիտարկվում են հոգեւորի եւ ընտանիքի համապատկերում՝ առաջնակարգ տեղ ու դեր վերապահելով կնոջն ու այր-կին օրինաչափ փոխհարաբերություններին: Հարաբերությունների անհրաժեշտ ու արժանավայել գործակցություն-առնչակցությունը, ազգային, քաղաքակրթական ու կենցաղային հարթության մեջ, ավանդաբար համարվում է ընտանիքն ու ազգային մեծ ընտանիքը լրացնող-ամբողջացնող կարեւոր տարր:

Կտակարանում ամուսնությունն ու ընտանիքը¹⁴ (հմմտ. Յովհ. Բ. 2, Կող. Գ. 21) հավասարապես միջավայր են կարգավորելու եւ ներդաշնակելու ո՛չ միայն ընտանեկան, այլեւ միջանձնային ու հանրային հարաբերությունները (հմմտ. Ղեւտ. ԺԹ. 18, Մատթ. 2. 14, ԻԲ. 39, Մարկ. ԺԱ. 25, 12. 31, Ղուկ. 2. 37, Ժ. 27), որտեղ երաշխավորվում է թե՛ մարդկության ներկան ու ապագան (հմմտ. Յովհ. ԺԵ. 13, հմմտ. Ղուկ. ԻԳ. 34), եւ թե՛ դրա շարունակականությունը (Ա. Յովհ. Բ. 10–11, հմմտ. Գործք Բ. 42, Գաղ. Ե. 22–23): Աստծու ստեղծագործությունը հավաստում է, որ մարդն¹⁵ է Աստծու արարածների առանցքը¹⁶: «Այդ պատճառով եւ բոլոր արարածները ստեղծվեցան մարդուց առաջ, եւ բոլորի պատրաստվելուց հետո միայն ստեղծվեց մարդը: Եւ մարդու այս մեծ առավելությունն արտահայտվում է այնով, որ Աստուծո Որդին ոչ թե հրեշտակացավ, այլ մարդացավ

¹⁴ Աստվածաշնչում, ինչպես որ տարբեր առիթներով ներկայացվում է Քրիստոս-փեսա եւ եկեղեցի-հարս զուգահեռը (Մատթ. Թ. 15, ԻԵ. 1, Մարկ. Բ. 19, Ղուկ. Ե. 34, Եփես. Ե. 25, Յալտ. ԺԹ. 6–7), այնպես էլ Երկնային Արքայությունը հաճախ համադրվում է իրիկնային համատեղ հացի հետ՝ «Ահա՛նախկ ես դռան առաջ եմ եւ բախում եմ. եթէ մէկը ականջ դնի իմ ձայնին եւ բաց անի դուռը, կը մտնեմ նրա մօտ եւ կ'ընթերեմ նրա հետ, եւ նա՛ ինձ հետ...» (Յալտ. Գ. 20–22, հմմտ. Ռ. ՊԱՊԱՅԱՆ, էջ 149. Ա. ДЖУССАНИ, Путь христианского опыта, Милан, 1977, էջ 37):

¹⁵ «Հայ Առաքելական Եկեղեցու աստվածաբանության մեջ կարեւոր տեղ է զբաղեցնում մարդու մասին ուսմունքը՝ մարդաբանությունը (անթրոպոլոգիա) ... Քրիստոնեական մարդաբանության ճիշտ ընկալման համար ուշագրավ է թվում Ս. Բարսեղ Կեսարացու հետեւյալ խոսքերը. «Աստված մարդուն ստեղծեց որպէս կենդանի էակ, որ կոչված էր աստված լինել... Աստծու եւ մարդու կամքի մեկտեղումը, որով մարդը հարատեւում էր դրախտում, ընդհատվեց զայթակղության հետեւանքով գլուխ բարձրացրած հավակնոտ անհնազանդության միջոցով... Արամորդու գործած մեղքերի պատճառով նրա վրա ծանրացած անեծքի պարտամոլորհակը պատուվում է Աստծու տիեզերարծարծ կամքով եւ անսահման ողորմությամբ: Այն դրսեւորվում է Բանի մարմնավորումով եւ փրկագործական սխրանքով: Խոսքով Անձեւացին «Ժամակարգության մեկնության» մեջ գրում է. «Գթածաբար զմերս զգեցավ (Որդին) մարմին կամաւ Հօր եւ հաճութեամբ Սուրբ Հոգւոյն...» (Հրահանգ քրիստոնէական հաւատոյ՝ ըստ ուղղափառ դաւանութեան եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, աշխ. Մսերայ վարժապետի Գրիգորեան Զմիւտնացւոյ, Մոսկուա, 1850, էջ 175–176). Յ. ՔԵՆՍԵՅԱՆ, «Էջմիածին» Դ, 1993, Հայ Եկեղեցու աստվածաբանությունը շարականներում եւ տաղերում, էջ 109–112:

¹⁶ «Մարդակենտրոնության ուսմունքը (անգլ. «Antropocentrism»), այն տեսությունն է, որը դավանում է մարդուն, որպէս տիեզերքի առանցքը եւ մարդկության բարօրությունն ու բարեկեցությունը դիտում է որպէս վերջնանպատակ՝ առաջ է եկել դեռեւս Հին աշխարհում: Ուսմունքի շատագոյն է նաեւ Եգնիկ Կողբացին: Համաձայն իմաստասերի (ինչպէս նաեւ Հայ Եկեղեցու ուղղափառ վարդապետության), Աստված ամեն բան արարել է մարդու համար՝ «Նախ գտունն, եւ ապա գտնական... նախ զծառայան, եւ ապա գտէին» սկզբունքով, որպէսզի վերջինս էլ, վայելելով աշխարհի բարիքները, փառավորի Աստծուն «Հայեցեալ ընդ նոսա (եւ թէ ջուր թէ հօւր թէ երկիր թէ օդ...)» փառաւորեմք զկարգին նոցա...զի մեզ ի պէտս են...»: Նաեւ ընտանի կենդանիները մարդկանց սնվելու համար են, իսկ մարդուն Աստված ստեղծել է մեծարելու համար, եւ մարդն ամեն բանին տեր է (տե՛ս «Երգնկալ Կողբացւոյ Բագրեւանդայ եպիսկոպոսի Եղծ աղանդոց», (այսուհետ՝ ԵՂՄ ԱՂԱՆԴՈՅ), Վենետիկ 1826, էջ, ծնթգ. 51. այս մասին տես էջ 14, 75, 147, 157, 239:

(Եբր. Բ. 16)...»¹⁷ Աստված տղամարդու եւ կնոջ միջոցով ստեղծեց ընտանիքը¹⁸ (Ծննդ. Ա. 27): «Այս կոչումն սուրբ եւ նուիրական է: Արարչին տիրական օրէնքն է, Դրախտի օրհնութեան ձայնն է, երկուզուգակցաց միութեան հրաման եւ հրաւէրն է, որով զհարսն ի մայրութիւնը կը կոչէ, փեսայն ի հայրութիւն...»¹⁹: Ապա պատգամեց «աճել ու բազմանալ» (Ծննդ. Ա. 28): Երբ Ադամն ու Եւան մեղանշեցին (կամ՝ ըմբոստացան), Աստծու վերահաս պատիժը նրանցից յուրաքանչյուրին հասավ տարբեր կերպ: Աստիճանակարգությամբ՝ նախ պատուհասվեց օձը: Աստված ասաց, «Քանի որ այդ բանն արեցիր, անիծեալ լինես երկրի բոլոր անասունների ու գազանների մէջ: Քո լանջի ու որովայնի վրայ սողաս, ողջ կեանքումդ հող ուտես: Թշնամութիւն պիտի դնեմ քո եւ այդ կնոջ միջեւ, քո սերնդի ու նրա սերնդի միջեւ: Նա պիտի ջախջախի քո գլուխը, իսկ դու պիտի խայթես նրա գարշապարը» (Ծննդ. Գ. 14–15): Այլ խոսքով՝ մի կողմից օձը դատապարտվում է սողալու (ինչը ենթադրել է տալիս, որ ի սկզբանե այդպես չի եղել), իսկ մյուս կողմից՝ խախտվում է նրա եւ մարդու միջեւ գոյություն ունեցող ներդաշնակությունը (հմմտ. Միք. է. 17, Ես. ԺԱ. 6–9, 39, Սաղմ. ՀԱ. 9, Օսէէ Բ. 19):

Ի սկզբանե, ընտանեկան հիերարխիայում²⁰, Աստված կնոջը վերապահում է օգնականի դերը (Ծննդ. Բ. 18): Եւային չի ասում «անիծյալ լինես» կամ այսօրինակ մեկ այլ բան, այլ նրա «պատիժը» դառնում է՝ ցավերի ու

¹⁷ Քրիստոնեական, էջ 101:

¹⁸ Որոշ խորհրդապաշտական ուղղություններ, ինչպես նաեւ առանձին մտածողներ այն տեսակետն են զարգացրել, թէ «սկզբնական մարդն» օժտված է եղել եւ տղամարդու, եւ կնոջ (հերմոֆրոդիտ, երկսեւ կամ որձեւէզ) սեռային (hermaphrodit կամ androgyn) հատկանիշներով: Այս գաղափարը հայտնի է եղել դեռեւս Հին Հունաստանում (տես PLATONS, Gastmahl, köln, 1978, էջ 28–31), իսկ հետագայում՝ Ավստրալիայում (տես MIRCEA, Eliade, Patterns of Comparative Religion, 1958, էջ 423): Ի դեպ, այստեղից (մասնավորապես գնոստիկյան եւ կաբբալիստական գրություններից) է երեւան եկել նաեւ այսպես կոչված երկու ադամների, երկնային նախամարդու եւ հողածին Ադամի, ինչպես նաեւ Լիլիթի (որից ծնվել են հսկաներն ու դեւերը) մասին գաղափարը (տես DR. W. VOLLMER, Antologie aller Nationen, Stuttgart, 1836, էջ 1143):

¹⁹ ՄԿՐՏԻԶ Ա. ԽՐԻՄԵԱՆ, Բարոյախոսական երկեր. (այսուհետ՝ Խրիմյան Հայրիկ) Ս. էջմիածին, 2019, էջ 67:

²⁰ «Դավթին ուղղված Աստծու խոսքում խտացած ներկայացված են ընտանեկան իրավունքի հիմնական սկզբունքները, ընտանիքի հոգեւոր լինելու պարագան, նրա ամրությունը գաղափարը, նրա հիմնական իմաստը՝ որպես տոհմի շարունակությունն ապահովող հաստատություն, եւ այս հարթության վրա տունն իմաստավորվում է որպես միանալու եւ համատեղ ապրելու վայր եւ, ուրեմն, ընտանիքի գոյության հիմնական ատրիբուտ: Ընդհանրապես քրիստոնեական ուսմունքը լիովին կառուցված է այն հիմնադրույթների վրա, որոնք անմիջապես կապված են ընտանեկան հարաբերությունների հետ» (Ռ. ՊԱՊԱՅԱՆ, էջ 183):

հառաչանքների բազմացումը, ցավերով երեխաներ ունենալը, ամուսնուն ենթարկվելն ու ամուսնու իշխանության մեջ լինելը²¹ (հմմտ. Ծննդ. Գ. 16): Այստեղ, Արարչի կողմից հատկանշվում է Եւայի ոչ միայն օգնականի, այլև մայր լինելու (առաքելությունը) դերակատարությունը (Ծննդ. Գ. 16, հմմտ. Ծննդ. Գ. 25, ԻԱ. 6)²²: Հետաքրքրական է, որ թեպետեւ միմյանց լրացնելու եւ օգնական լինելու գործառույթն Աստված չի վերացնում, սակայն հիմնական պատասխանատվությունը թողնում է տղամարդու վրա, համաժամանակ նրան տալով՝ առաջնորդողի եւ ծառայություն կատարողի դերը (հմմտ. Մարկ Ժ. 45)²³, ասելով՝ «Քանի որ անսացիր քո կնոջ ձայնին... թող անիծեալ լինի երկիրը քո արածի պատճառով: Տանջանքով հայթայթես քո սնունդը քո կեանքի բոլոր օրերին²⁴: Փուշ ու տատասկ թող աճեցնի քեզ համար երկիրը, եւ դու դաշտային բոյսերով սնուես: Քո երեսի քրտինքով²⁵ ուտես հացդ մինչեւ հող դառնալը, որից ստեղծուեցիր, որովհետեւ հող էիր եւ հող էլ կը դառնաս» (Ծննդ. Գ. 17–19): Ծննդոց գրքի շարունակության մեջ հանդիպող՝ «Տէր Աստուած ասաց. «Ահա Ադամը դարձաւ մեզ նման մէկը, նա գիտի բարին եւ չարը: Արդ, գուցէ նա ձեռքը մեկնի, քաղի կենաց ծառից, ուտի եւ անմահ դառնայ» (հմմտ. Սաղմ. Բ. 4, ԼՁ. 14,

²¹ «Եւ քեզ սկզբից եւեթ տղամարդուն համապատիվ ստեղծեցի... քանի որ դու չսովորեցիր իշխել, այժմ սովորիր պարկեշտորեն ենթարկվել...» (JOHANNES CHRYSOSTOMUS, Homilien zur Genesis 17, (Texte der Kirchenväter), München, 1963, p. 323–324):

²² Եւ Ադամն իր կնոջ անունը դրեց Կեանք, որովհետեւ նա է բոլոր մարդկանց նախամայրը (Ծննդ. Գ. 20): Այլ կերպ ասած՝ Ադամը գիտակցաբար ընդունում է թե՛ վերահաս պատիժը, եւ թե՛ Եւային վերապահվածը:

²³ «Որովհետեւ մարդու Որդին էլ չեկաւ ծառայութիւն ընդունելու, այլ՝ ծառայելու եւ տալու իր անձը որպէս փրկանք շատերի փոխարէն» (Մրկ. Ժ. 45): Այլ խոսքով՝ տղամարդն ընտանիքում պետք է ունենա նույնքան պարտավորություն ու պատասխանատվություն, որքան որ Քրիստոս եկեղեցում:

²⁴ Ս. Բարսեղ հայրապետը գրում է. «...մարդ պետք է իմանա, որ աշխատողը տքնելու եւ ոչ թե պարզապէս իր կենցաղային կարիքները հոգալու պահանջից թելադրված, այլ Տիրոջ պատվիրանը կատարած լինելու համար (հմմտ. Մատթ. ԻԵ. 40, Բ. Թես. Գ. 8, 11–12)... նա, ով ձգտում է կատարելության, պետք է գոր ու գիշեր աշխատի, որպեսզի կարողանա տալ նրան, ով կարիքի մեջ է» (BASILIUS DER GROSSE, Ausführliche Regeln, 42, 1–2 (Texte der Kirchenväter), III, München, 1964, p. 228):

²⁵ Հայտնի է, որ մարդն ի սկզբանե կոչված էր մշակելու երկիրը, եւ որ ծուլությունը՝ մեղք է, իսկ աշխատանքն աստվածադիր օրենք եւ օրհնություն, սակայն երբ աշխատանքն առկա է, իսկ վարձն ուշանում կամ առհասարակ չի հետեւում, աշխատանքից սպասվող երջանիկ ապրումը կարող է տուժել: Վազգէն Ա. Վեհափառը գրում է. «Յիրաւի սխալ է կարծել, թե աշխատանքը զուտ տնտեսական երեւոյթ մըն է: Ո՛չ: Աշխատանքը, ինչպէս նաեւ այն բոլոր երեւոյթները, որ մարդկային են, ամէն բանէ առաջ հոգեկան երեւոյթներ են, մարդկային գիտակցութեան մը արտայայտութիւններն ու գրասերտումներն ըլլալով... տնտեսական կեանքը չէ, որ ծննունդ կու տայ աշխատանքին, այլ մարդկային հոգեկան ունակութիւնները...» (Վազգէն Ա. Հայրապետ Հայոց, գիրք Գ., էջմիածին, 1976, էջ 211):

ԾԸ. 9), արտահայտությունն ավելի շրջասացություն է²⁶ (հիշեցնում): Այդուհանդերձ, Աստծու եւ մարդու միջեւ իրապես գոյություն ունի հավասարության մի եզր. մարդը բաժնեկից է Աստծու տերությանն ու օժտված է ազատ կամքով, դրա համար էլ նա «դուրս է գալիս կախյալ վիճակից, մերժում է հնազանդվել Աստծուն եւ իր կամքի շնորհիվ ինքն իրեն անկախ է հռչակում: Հետաձգելով նրա կյանքի սկզբունքը ոչ թե հնազանդությունն է, այլ իր ազատ գիտակցությունն ու ցանկությունը, որով նա գործնականապես դադարում է իրեն իբրեւ արարած նկատելուց»²⁷: Սակայն, սանձահարելու համար մարդու հանդուգն մրցակցությունը, Աստված արգելում է նրան ձեռք մեկնել կենաց ծառին եւ այդպիսով անմահության հասնել: Գալով Աստծուց նշանակված պահապաններին՝ նրանք ոչ թե դրախտի, այլ կենաց ծառի պահապաններ են²⁸:

Անդրադառնալով Պսակին՝ ինչպես տեսանելի է սուրբ խորհրդի էությունից ու ներքին՝ հոգեւոր բովանդակությունից, այն մեկ անգամ է կատարվում: Պսակվելիս՝ ամուսինները խոստանում են ցմահ միմյանց օգնական, տեր եւ պաշտպան լինել²⁹: Ավետարանական հորդորով՝ տղամարդը, որպես ճշմարիտ սրտակցի եւ իբրեւ մի մարմին նրա հետ, խոստանում է հարեւման իր անձի, բոլորանվեր սիրել կնոջը՝ «Կնոջ ու տղամարդու բնական խառնվածքն ու դիրքն անհրաժեշտապես որոշում են այս երկու տեսակ հարաբերության որպիսությունն, ըստ որում եւ կինը պսակվելու ժամանակ խոսք է տալիս հնազանդ լինելու տղամարդին ու երկնչելու կամ ակնածելու նորանից: Իսկ այս հնազանդությունն ու երկյուղը ոչ թե ստրկական է, այլ այն վերաբերմունքն, որ սովորաբար ուրախությամբ ունենում ենք դեպի անձնագոհությամբ մեզ սիրող եւ մեզ համար ապրող ու շնչող ընկերը կամ մտերիմը: Նա, որ սիրում է, չի կարող բռնակալ լինել, իսկ նա, որ սիրվում է, չի կարող չպաշտել, չհնազանդվել յուր անձնվեր սիրող կողակցին: Որքան էլ բարձր լինի տղամարդը, նա, երգվելով Աստուծո եւ ժողովրդի առաջ՝ սիրել յուր կողակցին, չի կարող

²⁶ Ինչպես որ ժամանակին իրավացիորեն նկատել է էդ. Ջրբաշյանը, «...այլաբանությունը եւ սիմվոլը բոլոր դեպքերում չէ, որ հնարավոր է սահմանադատել» (ԷԴ. ՋՐԲԱՇՅԱՆ, Գրականության տեսություն, Երեւան, 1967, էջ 232): Այս իրողությանը կարելի է հանդիպադրվել նաեւ հայկական էպոսի զանազան դրվագներն ուսումնասիրելիս:

²⁷ GERHARD VON RAD, Das erste Buch Mose, Göttingen, 1981, p. 70:

²⁸ ՏԵՍ ՅԱԿՈԲ ԱՐՔ. ԳԼՆՃԵԱՆ, Մեկնություն Արարածոց, Կոհելէթ կամ գիրք Ժողովողի (հետադարձ Ֆակոբ արք. Գլնճեան), Երեւան, 2016, էջ 170—171:

²⁹ Հնդհանրական եկեղեցու քաջահայտ դեմքերից՝ Ս. Հովհան Ոսկեբերանը նկատել է տալիս, որ «ամուսնության մեջ միշտ կա երրորդ կողմ (դեմք)՝ Աստծու կողմը (դեմքը)» (С. В. Троицкий, Христианская философия брака, М., 2015, էջ 38):

որեւիցե կերպով արհամարհել նորան կամ բռնանալ նորա վրա»³⁰։ Աստվածաշունչը հաստակորեն սահմանում է, թե՛ «աստիճանակարգություն»³¹ դրույթները, թե՛ պատճառներն ու նպատակը (հմմտ. Եփես. Ե. 21–33, տե՛ս նաեւ Մատթ. ԺԹ. 6, Ա. Յովհ. Դ. 21, Ա. Տիմ. Ե. 8)։ Այդ է վկայում նաեւ Տիրոջ անդրադարձը (հմմտ. Մարկ. Ժ. 42–44)³²։

Տիրոջ կողմից իրագործված եւ պատվիրակված սույն սկզբունքը բնականաբար եւ անհրաժեշտաբար գործադրելի է հատկապես ընտանիքի համապատկերում, ընտանիքի ներսում տղամարդն ու կինն իրավահավասար են (հմմտ. Ծննդ. Ա. 28)։ Տղամարդու պարտականությունն է անձնագիր ու զոհաբերական կերպով սիրել կնոջը (Եփես. Ե. 25), հոգ տանելով՝ ինչպես սեփական մարմնին (Եփես. Ե. 28–29), այդ թվում՝ Աստծուն՝ արգելքներ չհարուցելու նպատակին ընդառաջ, ապրել կնոջ հետ «իմաստությունամբ, հարգանքով, իբրեւ դուրաբեկ անոթի եւ իբրեւ կեանքի շնորհի ժառանգակցի» (հմմտ. Ա. Պետ. Գ. 7), ապահովելով՝ զավակների մեջ «Տիրոջ խրատն ու ուսուցումը» (Եփես. 2. 4)։ Այսու՝ Աստված տղամարդու ուսերին լիարժեք պատասխանատվություն է հաստատել, որպեսզի ընտանիքն առողջ լինի, եւ սրա հետ ամուսիններն ու հայրերը հաշվի նստելու սուրբ պարտականություն ունենան³³։ «Մարդոյն Արարիչը ամուսնութիւնը միայն

³⁰ Քրիստոնեական, էջ 465–466։

³¹ Թեեւ աշխարհիկ իմաստով, կամ բացառապես աշխարհիկ մեկնաբանությամբ, հեռու կամ ապահովագրված չենք այնպիսի գայթակղությունից, համաձայն որի, «աստիճանակարգություն» եզրը կարող է տեղիք տալ տարատեսակ մեկնաբանությունների, համարժեք կամ հոմանիշ նկատվել «տիրապետություն», «հսկողություն» կամ «գերազանցություն», եւ «իրավացիորեն» առաջ բերել շոշափելի թյուրմեբնողություն, այդուհանդերձ, քանի որ խնդրո առարկա նյութը հոգեւոր դաշտում է, մենք էլ հորդորում ենք հարցին անդրադառնալ բացառապես բիբլիական կամ հոգեւոր դիտանկյունից, հիմնված՝ ուղղափառ վարդապետության դրույթների վրա, որպես պատգամում է Աստվածաշունչը. «Հնազանդուեցէք միմեանց Քրիստոսի երկրպագուք։ Կանայք իրենց մարդկանց թող հնազանդ լինեն, ինչպէս կը հնազանդուեն Տիրոջը... Եւ ինչպէս եկեղեցին հնազանդուում է Քրիստոսին, նոյնպէս եւ կանայք թող հնազանդուեն իրենց մարդկանց ամէն ինչում։ Մարդիկ, սիրեցէք ձեր կանանց, ինչպէս որ Քրիստոս սիրեց եկեղեցին եւ իր անձը մատնեց նրա համար...» (հմմտ. Եփես. Ե. 21–33)։

³² Քրիստոս, նկատել տալով, թե ինչպես պետք չէ, որ լինի, միանգամայն հստակ ուղղենշում է թե՛ քրիստոնեական հանրության (թե՛ մասնավորապես առաջնորդի), եւ թե՛ ընտանիքի համապատկերը. «Գիտէք, որ հեթանոսների մէջ իշխանաւորներ համարուածները տիրում են նրանց. եւ նրանց մեծամեծներն իշխում են նրանց վրայ. ձեր մէջ այդպէս չպէտք է լինի. այլ ձեզնից ով կամենայ մեծ լինել, թող լինի ձեր սպասաւորը. եւ ձեզնից ով կամենայ առաջին լինել, բոլորին ծառայ թող լինի. որովհետեւ մարդու Որդին էլ չեկաւ ծառայութիւն ընդունելու, այլ՝ ծառայելու եւ տալու իր անձը որպէս փրկանք շատերի փոխարէն» (Մրկ. Ժ. 42–45)։

³³ Հմմտ. Ծննդ. ԻԱ. 10–12, Մատթ. ԺԹ. 1–10, Ա. Կոր. Է. 1։ Քրիստոնյայի համար, թե՛ Հին Կտակարանի փորձառությունը, եւ թե՛ Նոր Կտակարանի հորդորները, ըստ էության, պատգամներ եւ հրահանգներ են։ Սակայն դրանք ոչ թե ինքնանպատակ հրամաններ

մարդոյն համար սահմաններ է. եւ ամուսնութիւն Աստուծոյ խորհրդաւոր, ձեռագործ եւ բնական օրէնք է: Մովսիսին օրէնքները Տէր Աստուած Սինայի սարէն տուաւ, իսկ ամուսնական օրէնքը դրախտէն կը սկսի: Անդրանիկ մարդն Ադամ եւ նորա ամուսին Եւայի երբ արարչութեամբ աշխարհ եկան, այս բնական օրէնքը իրենց գոյութեան հետն էր: Եւ ինչ է այս արարչադիր օրինաց զօրութիւն եւ նպատակը: Այդ ինքնին յայտնի է, զօրութիւն բնական սէրն է եւ նպատակը մարդկային սեռին բարգաւաճումն ի փառս իւր Արարչին...»³⁴: Ընտանիքի կենսականությունը, ինչպէս նաեւ աստիճանականագոյն կարեւորությունը տեսանելի է դեռեւս Մովսիսական ուխտի³⁵ դրույթներում՝ «Եթե որեւէ մեկը շնություն է գործում ամուսնացած կնոջ հետ, ապա երկուսն էլ թող դատապարտվեն մահվան» (Ղեւտ. Ի. 10–21, հմմտ. Սաղմ. 2. 32, Մատթ. ԻԲ. 22–24): Տասը պատվիրաններից երկուսը վերաբերում են ընտանիքի համակեցության պահպանմանը³⁶: Հինգերորդ պատվիրանը նախատեսված է պահպանելու համար ծնողների լիազորությունները, իսկ շնությունն արգելող յոթներորդ պատվիրանը, տրված է՝ պաշտպանելու համար ամուսնության սրբությունը³⁷: Ըստ էության, այս երկու պատվիրանների վրա են խարսխված Մովսիսական օրենքի դրույթները: Մի կարեւոր հանգամանք եւս. Հին Կտակարանում տեսնում ենք, թե ինչպէս Տէր Աստված իր ստեղծած դաշտային բոլոր գազաններին, երկնքի բոլոր թռչուններին բերում է Ադամի մոտ, որ Ադամն անուններ տա (Ծննդ. Բ. 19): Ադամը բոլոր անասուններին, երկնքի բոլոր թռչուններին

են, կամ դրանց նպատակը ո՛չ թե մեկի-մյուսի ազատ կամքին բռնանալն է, այլ վերահաս փորձանքներից ու դժվարություններից հեռու պահելը եւ գործնականում քրիստոնեական բարոյական արժեհամակարգին առընչակցելը:

³⁴ ԽՐԻՍՏՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿ, էջ 28:

³⁵ Թեեւ Աստվածաշնչում Աստված-մարդ եւ մարդ-Աստված հարաբերությունը նկարագրող, պատկերագրող, հիմնական բանալի-բառը «ուխտ»-ն է (հմմտ. Ծննդ. ԺԵ. 18, 17, 19, Բ. Օր. է. 9, Նաում Ա. 2, Երգ Երգոց Ը. 6), սակայն միաժամանակ հատկանշելի է նաեւ «հավատք» բառի կիրառությունը, ինչպէս նաեւ հավատք-հնազանդություն եւ հավատք-հավատարմություն բառերի աղբյուր (հմմտ. Նապ. 66. 12–13, ԽԹ. 13–15, Նփես. Ա. 15, Ե. 21–33, Զ. 14–16):

³⁶ Մարդկանց ծնունդը սաղմնաոլության շնորհիվ է նորոգվում» (այլ խոսքով՝ յուրաքանչյուր ծնունդ սերնդագործության արգասիք է), Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԽՈՐԻՉ, Յաճախապատում ճառք, Վենետիկ, 1954, էջ 240:

³⁷ Նյութի հետագա շարադրության մեջ պիտի տեսնենք, որ դիցուք՝ մեզանում, որոշ բացառություններով, դեռեւս Դ.—Ե. դդ. սկսյալ, (Մովսիսական կանոնների) սույն արժեհամակարգը պահպանվել, լրացվել, սրբագրվել ու գործնական կիրառություն է ունեցել: Հայտնի է, որ դեռեւս առաջին դարերում, տարածված երեւույթ է եղել, թե եղբոր մահից հետո մյուս եղբոր կողմից մահացած եղբոր կնոջը կնոթյան առնելը, թե՛ դեռահասների ու մերձավորների ամուսնությունը, եւ թե՛ կանանց եւ օրիորդների առեւանգումը: Սակայն Հայոց եկեղեցին երբեւէ չի խրախուսել այսօրինակ վարքուբարքը (տե՛ս Կանոնագիրք Հայոց, Ա., Երեւան, 1964, Երեւան, Բ. 1971):

եւ դաշտային բոլոր գազաններին անուններ է տալիս³⁸, բայց չի գտնում իր նմանութիւնն ունեցող մի օգնական: Ապա Տերը թմրութիւն է բերում Ադամի վրա, հանում է նրա կողոսկրերից մեկը եւ այդ տեղը մաշկով է ծածկում: Աստված Ադամից վերցրած կողոսկրից կին է արարում եւ բերում է Ադամի մոտ: Հետապնու ականատեսն ենք Ադամի անդրադարձին. «Այժմ սա ոսկոր է իմ ոսկորներից եւ մարմին՝ իմ մարմնից: Թող սա կոչուի կին...»: Այդ իսկ պատճառով տղամարդը. «պէտք է միանայ իր կնոջը...» (հմմտ. Ծննդ. Բ. 19–24): Այլ խոսքով՝ Ադամն է, որ բնորոշում է կնոջը կամ անուն է տալիս՝ ասելով. «Թող սա կոչուի կին, որովհետեւ իր ամուսնուց ստեղծուեց»: Եւ այս ամենից հետո է միայն («Աստուած տեսաւ, որ բարի» է), որ հետեւում է աստվածադիր հրամանակարգութիւնը. «...տղամարդը թողնելով իր հօրն ու մօրը՝ պէտք է միանայ իր կնոջը, եւ երկուսը պէտք է լինեն մի մարմին»: Աստվածադիր օրենքի եւ սույն տրամաբանութեան շարունակականութիւնը տեսանելի է նաեւ ինչպես հետեւող՝ «Յաւերով երեխաներ պիտի ծնես, քո ամուսնուն պիտի ենթարկուես, եւ նա պիտի իշխի քեզ վրայ... Եւ Ադամն իր կնոջ անունը դրեց Կեանք, որովհետեւ նա է բոլոր մարդկանց նախամայրը» (Ծննդ. Գ. 16, 20), այնպես էլ՝ հետագա իրադարձութիւններում (տե՛ս Ծննդ. ԺԵ. 5, 15, հմմտ. Եփես. Ե. 23, 33): Հանապազ ու անմերժելի է բովանդակային սույն կապը Նոր Կտակարանում եւս. մասնավորապէս, երբ Քրիստոս խոսում է ամուսնութեան սրբութեան, ներքինիների, օրենքի անկատար լինելու եւ ամուսնալուծութեան օրենքի գործադրութեան մասին (Մատթ. ԺԹ. 1–12, Մարկ. Ժ. 1–12): Պողոս առաքյալը եւս ամենատարբեր առիթներով խոսում է ամուսնութեան ու ընտանիքի կարեւոր դերակատարութեան մասին (Եփես. Զ. 1–4, Կողոս. Գ. 20–21, տե՛ս նաեւ Գործք ԺԶ. 11, 15, 16, 31–33). որտեղից կրկին հետեւում է, որ ընտանիքը Աստծու մեծագույն պարգեն է, եւ որ ընտանիքի անդամները պատասխանատվութիւն ունեն միմյանց հանդէպ: Հետեւաբար, աստիճանակարգութիւնն ընդհանրապէս եւ ի մասնավորի՝ ընտանեկան աստիճանակարգութիւնն Աստված հաստատել է մեր սեփական բարիքի համար³⁹ (հմմտ. Ա. Կորնթ. ԺԱ. 3)

³⁸ Ա. Գրիգոր Տաթեւացին, բավական հանգամանալից անդրադառնալով այն փաստին, թե ինչու է Աստված Ադամին վերապահում կենդանական աշխարհին անուններ դնելու պատիվը, ի շարս այլ մեկնաբանութիւնների, նշում է նաեւ մարդու շնորհ ունենալու, իշխան եւ տեր լինելու հանգամանքը, ինչպէս նաեւ, որ մարդու անհնազանդութիւնը տարածվեց նաեւ կենդանական աշխարհի վրա (տե՛ս Գիրք Հարցմանց Երեցս երանեալ Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Տաթեւացւոյն (այսուհետ՝ Հարցմանց), 1993, Երուսաղէմ, էջ 219–220):

³⁹ «Իսկ որ կրօնն էապէս ազդում է ընտանիքի ձեւավորման եւ կազմավորման, ընտանեկան հարաբերութիւնների վրա, երեւում է դեռեւս Նղիշե վարդապետի տողերից, ուր հեղինակը

«Մանուկ կաթնկեր, որ թէպէտ նա դեռ իմացականութիւն չունի. բայց բնազդեցիկ բերմամբ մօր գրկին մէջ առաջին անգամ կզգայ եւ կճանչնայ սէր: Մանուկը, եթէ չեմ սխալիր⁴⁰, մօր միջնորդութեամբ եւ վկայութեամբ կճանչնայ նաեւ իւր հայր. եւ արհաւիր ճանաչման մէջ կծնի ծնողասիրութեան զգացումն եւ որչափ ինքն կաճի ու կզարգանայ, պէտք է այնչափ մեծնան իւր սրտին մէջ ծնողասիրութեան պարտիքը... Բնական եւ Աստուածային պարտիք է նախ եւ առաջ ճանչնալ, թէ իւր կենաց եւ գոյութեան պատճառը՝ իւր ծնողքն են, եթէ չլինէին ծնողք, ինքն այս աշխարհիս վերայ ո՛չ լոյս պիտի տեսնար, ո՛չ արեւ, եւ ո՛չ մարդ պիտի կոչուէր, եւ կամ մարդկային ընկերութեան կարգ խառնուէր. այլ պիտի մնար չգոյութեան մէջ անծնունդ եւ անանուն: Այո՛, զաւակաց պարտիքն է ճանչել զծնողս, եւ ծնողական ծայրագոյն սէր չափել պէտք է, թէ չկայ աշխարհիս վերայ ուրիշ ոք, ո՛չ եղբայր, ո՛չ քոյր, ո՛չ բարեկամ, ո՛չ ազգական եւ ո՛չ իսկ ամուսին, որ զինքն այնչափ գորովով սիրէ ու խանդաղատի. անձն՝ անձին, եւ հոգին՝ հոգւոյն փոխան տայ, ինչպէս ծնողք: Ուստի ծնողական սիրոյ այս մեծ իրաւունքը, նոյն փոխադարձ սէր կպահանջէ զաւակներէն. զոր սրտի մտօք պէտք է հաստուցանեն ու պարտական չի մնան»⁴¹:

Աշխարհի արարումից ի վեր երբեւէ չի եղել ավելի նվիրական, ներդաշնակ միութիւն, քան ամուսնական ընտանիքը: Այսպիսով՝ թելադրելի է, որպէսզի նոր կյանքի ձգտող ու ընտանիք կազմելուն նպատակադրված զույգը, նախ համատեղվի եւ մեկ դառնա սուրբ Պսակի

դժգոհութիւնն է հայտնում, որ մոգերի ուսմունքն ընդունելով՝ ոմանք ոտնահարեցին սուրբ ամուսնութեան օրենքը, որ «ունէին ի նախնեաց»՝ քրիստոնեական կարգի նմանութեամբ, եւ մի կնոջ փոխարեն սկսեցին «բազում» կանանց հետ լինել. «Դարձեալ եւ կանայք նախարարացն կալցին զուսումն վարդապետութեան մոգացն: Ուստերք եւ դստերք ազատաց եւ շինականաց կրթեցցին ի հրահանգս նոցուն մոգաց: Կարճեցցին եւ արգելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան, զոր ունէին ի նախնեաց ըստ կարգի քրիստոնէութեան. այլ փոխանակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն»: Այսինքն պարսկական զրադաշտականութիւնն ընդունելով՝ ոչ թե պարզապէս սկսում էին կրակ, բարդի կամ կաղամախի երկրպագել, այլ փոխվում էին նրանց ընկերային եւ ընտանեկան հարաբերութիւնները. նվազագոյնը անցում էր կատարվում դեպի բազմակնութիւն, ինչպէս տեսնում ենք Յովիշի տողերից: Նոյն ժամանակների վերաբերյալ Վահան վարդապետ Բաստամյանցը գրում է «եթէ բազմակնութիւնը չէ գտել հայերի մէջ ընդհանուր գործածութիւն, ուրեմն դա հակառակ է եղել ժողովրդական վարքութեան» (Հայկական ընտանիք. Երեւան, 2018, էջ 19. տե՛ս նաեւ Խ. ՍԱՄՈՒԷԼՅԱՆ, Հայ ընտանեկան պաշտամունքը, «Ազգագրական հանդէս», 1904, ԺԲ., էջ 205, 1906, ԺԳ., էջ 123):

⁴⁰ Միանգամայն ակնհայտ է, որ Խրիմյան Հայրիկը (ինչպէս որ ժամանակին Խաչատուր Աբովյանը), իր աշխատութիւններում, ժողովրդին (եւ մասնավորապէս հասարակ մարդուն) հասկանալի կերպով, երբեմն՝ կենցաղային օրինակներով եւ որ պակաս կարեւոր չէ՝ ուղղափառ մեկնաբանութեամբ, ներկայացնում է Ավետարանական ճշմարտութիւններն ու դրանց առավելութիւնները:

⁴¹ ԽՐԻՄՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿ, էջ 104:

խորհրդակատարությունը⁴² (որպեսզի Աստված ճանաչի ամուսնացողների միությունը), միաժամանակ գիտակցելով այն դրույթները, որպիսիք բխում են Ս. Գրքից եւ մեր Ս. Եկեղեցու վարդապետությունից, այն է՝ մշտական կենակցության ուխտը՝ հարեւնման Քրիստոսի եւ Իր Եկեղեցու միության օրինակի. ամուսնությունն ունի հոգեւոր նպատակ (հմմտ. Ա. Կորնթ. է. 29): Ամուսնությունը անդամագրվում ենք երկնային արքայությանը (հմմտ. Ա. Տիմ. Գ. 1–8, Եբր. ԺԳ. 4):

Ընտանիքը սիրո վարժարան է, որտեղ ամուսիններն իրավահավասար են, ունեն հավասար պարտականություններ միմյանց, զավակների ու այլոց նկատմամբ եւ այլն: Ասվածաշնչան՝ «Որովհետեւ ոչ թէ մարդն է կնոջից, այլ կինը՝ մարդուց» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 7) գերակա սկզբունքը, տրված է ո՛չ թե երկվության կամ երկպառակելու, ինքնագոյություն կամ պարծանքով տոգորվելու, այլ՝ պարտադիր կերպով պատասխանատվություն ստանձնելու, առաջնորդության եւ ինքնագոյության մեջ ծառայելու համար⁴³: Այնպես որ, ինչպես ընթերցում ենք «Հայ եկեղեցու քրիստոնեականում»՝ «առաջինը պետք է փայլի պարկեշտությամբ, իսկ երկրորդը՝ հոգատարությամբ»: Դրա մասին են վկայում նաեւ սուրբգրային մի շարք այլ թելադրանքներ ու լուսաբանումներ. «ուվ կին ունի, հոգում է, թէ ինչպէս հաճելի լինի իր կնոջը: Իսկ ամուսնացած կինը հոգում է... թէ ինչպէս հաճելի լինի իր մարդուն» (հմմտ. Ա. Կորնթ. է. 33–34): «Նոյնպէս եւ տղամարդիկ թո՛ղ իմաստութեամբ ապրեն իրենց կանանց հետ, յարգեն նրանց, իբրեւ գիրաբեկ անօթի, իբրեւ կեանքի շնորհի ժառանգակիցների» (Ա. Պետ. Գ. 7): «Մարդիկ, սիրեցէ՛ք ձեր կանանց եւ մի՛ դառնացրէ՛ք նրանց: Որդիներ, ամեն ինչում հնազանդ եղէ՛ք ձեր ծնողներին,

⁴² «Կեանքի եւ գոյութեան պարտքը բառնալու համար սահմանուած լծակցութիւնն արուի եւ իգի [միջեւ]» (Բ. Քեզեւս, Ամուսնաթողութիւն, «Մասիս», Կ. Պոլիս, 1884, թիւ 3731, էջ 34): «Արարիչն առաջին ամուսնութեան սուրբ ըլլալու սկզբունքն ու օրէնքն այր եւ կին Աստծոյ նման ըստեղծուելուն մէջ դրած էր: Յիսուս Քրիստոս փրկիչն մեր եւս աւելի նոր վսեմութիւն մը տալու համար, ամուսնաց միութիւնն իրեն եւ եկեղեցւոյն մէջ եղած միութեան նմանեցոյց (Ն. ԱՇԼԵՆԵԱՆՑ, Քրիստոնէական ամուսնութիւն, «Յոյս», 1876, թիւ 2, էջ 98):

⁴³ Քրիստոնեական ընտանիքը կառուցված է նահապետական կամ հայրիշխանական ավանդույթի վրա: Թեեւ ընտանեկան հիերարխիայում առաջին տեղը պատկանում է ամուսնուն, սակայն այս իշխանությունը սահմանված է ծառայության համար: Քանի որ, ըստ էության, իշխանությունը պատկանում է միայն Աստծուն (հմմտ. Հռոմ. ԺԳ. 1), եւ եթե մեկը, մոռացության տալով իր ծառայական պարտավորությունը, կամայականորեն փորձի գործածել այն իբրեւ արտոնություն, կնշանակի, որ վերջինս փորձում է իր անձին վերագրել մի բան, որն իրեն չի պատկանում: Այլ խոսքով՝ անպատասխանատու կերպով իրեն վերապահելով աստվածային իշխանություն, մարդը (ինչպես սատանան), ընդդիմանում է Աստծուն, խախտում է հավասարության սկզբունքն ու ալլասերում ընտանիքի համապատկերը:

որովհետեւ հաճելին այդ է Տիրոջ առաջ: Հայրեր, մի՛ զայրացրէք ձեր որդիներին, որ չուսալքուեն» (Կող. Գ. 19—22):

ԸՆՏԱՆԻՔԸ ԵՒ ՄԵՂՔԸ (մեղքի հետեւանքը)

«Մեղքն սահմանօրէն այս է:

Մեղք է դարձուցանել զերեսս անփոփոխելի բարոյն որ է՝
առ Աստուած, եւ դառնալ առ փոփոխելի բարին որ է արարածքս».

Գրիգոր Տաթեւացի:

Ընդհանուր (կառուցվածքային ու ֆիզիկական) եւ աստվածաբանական իմաստով ընտանիքի⁴⁴ հայեցակարգը տրվում է Աստվածաշնչի հենց սկզբում (հմմտ. Ծննդ. Ա. 28): Տղամարդն ու կինը, ամուսնական միություն միջոցով (հմմտ. Ծննդ. Բ. 24), դառնում են ընտանիք կամ այլ խոսքով՝ մարդկային ընդհանրության կառուցվածքային միավորում, ինչպես վկայում են ընդհանրական եւ մասնավորապես Հայ եկեղեցու մտածողները⁴⁵: Ընտանիքի նահապետական կառուցվածքի վերաբերյալ մի շարք

⁴⁴ Ընդհանուր առմամբ, հայկական բառարանները (հորը նկատելով ընտանիքի գլուխ) հետեւյալ բացատրությունն են տալիս ընտանիքի մասին. արյունակցությամբ կամ ամուսնությամբ իրար հետ կապված եւ միասին ապրող մարդկանց խումբ (հայր, մայր ծնողներ ու զավակներ), ընտանեկան հարկ-ընդ տանիք, բ. տոհմ, ցեղ, ազգատոհմ, գերդաստան, գ. համարժեք կամ միատեսակ միավորների խումբ: Փոխաբերական իմաստով՝ ընդհանուր շահերով, ձգտումներով, գործողությամբ իրար հետ կապված մարդկանց խումբ: Տնտեսություն, ծուխ, երդ, օջախ եւ այլն (Է. Գ. ԱՂԱՅԱՆ, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երեւան, 1976, «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», Երեւան, 1969): Հազվադեպ՝ ընտանիք իմաստն ունի նաեւ կինը (տե՛ս Ա. ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ, Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Երեւան, 1967, Ա. Սուքիասյան, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երեւան, 2009): ՄԿՐՏԻՁ Ա. ԽՐԻՄԵԱՆ, Բարոյախոսական երկեր, Ս. Էջմիածին, 2019, էջ 28:

⁴⁵ Համաձայն Հաճախապատում ճառերի հեղինակի՝ «Մարդը կենդանական աշխարհից տարբերվում է ոչ միայն բանականությամբ, այլեւ ամուսնության (ընտանիքի) կարգավորվածությամբ: Բանականությամբ մարդը տիրում է «հողածիններին» եւ բնության (շրջապատող աշխարհի) վրա, իսկ ամուսնությամբ ապահովում է «ազգի աճը»: Բացի այդ, ընտանիքն է դաստիարակում նոր սերունդը, որպեսզի զավակներն «ընդօրինակեն եւ ամեն ինչում հետեւեն հայրենի ավանդություններին»: Ընտանիքի անդամները անընդմեջ համատեղում են տնօրինություն (տնտեսավարություն) եւ տեսչության (կառավարման) հարցերում: Հետեւաբար՝ ընտանիքն իրականացնում է այն խնդիրները, որոնք անհրաժեշտ են արդար եւ կարգավորված հասարակության համար» (Ս. Արեւշատյան, Կ. Միրումյան, Հայ միջնադարյան փիլիսոփայություն (այսուհետեւ՝ Հայ միջնադարյան փիլիսոփայություն), Ս. Էջմիածին, 2014, էջ 340):

ընկալումներ արդեն իսկ տեսանելի են վաղեմի ընտանիքի պարագայում⁴⁶ (հմմտ. Ծննդ. Բ. 23, Դ. 9): Ս. Գրքում տեղ գտած Աստծու եւ Կայենի երկխոսությունը՝ «Ո՛ր է քո եղբայր Աբէլը»,— հետեւում է,— «Չգիտեմ, միթէ ես իմ եղբոր պահակն եմ»,— պատասխանը,— իրականության մեջ փոխաբերություն-ընթացություն է, քանի որ Կայենի պատասխանն առավելաբար շփոթված լինելու եւ իրեն մեղավորությունը հասկացած կամ ընդունելու հակված մեկի հոգեգիճակի արդյունք (նկարագրություն) է⁴⁷: Ընտանիքը, եւ ի մասնավորի՝ եղբայրությունը, ի սկզբանե ենթադրում է պատասխանատվություն ու պահպանություն⁴⁸: Դրա վկայությունն է նաեւ Կայենի

⁴⁶ Հայ ժողովրդական հերոսավեպի «Սասնա ծռեր»ի հերոսներից, Սանասարի եղբոր մասին համանուն գրավոր ավանդույթը պահպանվել է Աստվածաշնչում, հետագայում՝ Մովսես խորենացու եւ Թովմա Արծրունու երկերում: Իսկ Դավթի եւ խանդավի մասին գրույցների, Սասունում կատարված դեպքերի մասին որոշ հիշատակություններ պահպանվել են ժ.Չ. գ. Պորտուգալացի ճանապարհորդների (Ա. Տենրեյրո, Մ. Աֆոնսո) ուղեգրական նոթերում: Հին հեթանոս աստվածությունները քրիստ. սրբերի (Գաբրիել հրեշտակ, Ս. Սարգիս) անուններով հանդես են եկել որպես սասնա հերոսների գործակիցներ եւ հովանավորներ: Աստվածապաշտությունը, քրիստոնեական բարեպաշտությունն ու եկեղեցասիրությունը Սասնա հերոսներին բնորոշ հատկանիշներ են: Դավթի համար «Աստված էն է, ինչը որ իրեն ստեղծել ու պահում է», նա «բարերար է եւ ողորմած», «օրհնյալ է եւ միշտ հիշյալ» ... Նախամայր Ծովինարը, ամուսնանալով կռապաշտ թագավորի հետ, իր հետ է տանում ծպտված վարդապետի կամ տերտերի, որպեսզի նա ալյադական միջավայրում ժամ ասի, կնքի իր զավակներին, պահպանի հավատը: Նորահայտ մի պատումում նա անգամ հղիանում է կաթողիկոսի տված ցորենի երկու հատիկից... Դավթի վերակառուցում է նախնիների կառուցած Մարութա բարձր Աստվածածնի վանքը, կարգում բազմամարդ վանական միաբանություն, հոգում վանքի բոլոր ծախսերը, ապահովում շքեղ գույքով ու հանդերձանքով, պաշտպանում վանքը օտար ոտնձգություններից: Ի վերջո այն դառնում է Սասնա դյուցազունների մեծագույն ու հեղինակավոր սրբատեղին, որի զորությանն են ապավինում վեպի հերոսներն իրենց բոլոր նախաձեռնություններում, աղոթքի հատուկ բանաձևով նրան են դիմում ու միշտ ստանում ակնկալվող օգնությունն ու հովանավորությունը: Սասնա յուրային հերոսները ճշմարիտ աստվածապաշտ են ն, իսկ բոլոր ալյադական օտարները՝ անհավատ կամ կռապաշտ: Այսինքն՝ էթնիկական տարբերակման առաջնությունը տրված է կրոնական հատկանիշին («Քրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան» (այսուհետ՝ Քրիստոնյա Հայաստան), Երեւան, 2002, էջ 891—893):

⁴⁷ Ընտանիքը նախնական սուրբ դաշինքն է, որին մարդ դաշնակցում է անհրաժեշտության ուժով: Մարդը կոչված է կառուցելու այդ դաշինքը սիրո, հավատի եւ ազատության վրա, սովորելու բարեխիղճ սրտի առաջին շարժումները եւ ապա բարձրանալ մարդկության հոգեւոր միասնության հետագա ձեւերին՝ հայրենիքին՝ հպտությանը (տես թարգմ.՝ Ա. ՀԱՆՈՐՅԱՆ, «Էջմիածին», Դ., 2018, էջ 21 (բնագիրը՝ ИВАН ИЛЬИН, Путь духовного обновления, М., 2011):

⁴⁸ Դիցուք՝ հայկական ընտանիքում առօրյան եւ հարաբերությունները կարգավորվելիս են եղել հնավանդ սովորույթներով, այն օրենքներով, որ սահմանել էր արդար Նոյը, որի ուղենշած արահետով ընթացել են Հայկն ու իր ժառանգները, ինչպես որ Մկրտիչ Ա. Խրիմյանն է նշում. «Մեր ազգին եւ Հայոց աշխարհին ընտանեկան կազմութեան առաջին հիմնադիր Նոյն նահապետն է... մեք Հայկալ անունով՝ Հայ կը կոչուինք, Արամայ անունով Արմէնեան. եւ երբեմն եւս Թորգոմական կամ Ասքանագեան. բայց այս նահապետները բոլորն եւս Նոյի կրտսեր որդի Յաբեթի սկզբնական սերունդէն են, ասոր համար մերթ եւս Յաբեթական ազգ

հաջորդ պահին ունեցած անդրադարձը՝ «Գործած մեղքս մեծ է թողութեան արժանի լինելու համար...»⁴⁹ (Մատթ. Ծննդ. Դ. 10–13):

Նոր Կտակարանի մի շարք դրույթներ (մեղքն անօրինություն է, մեղքի վարձը՝ մահը, հմմտ. Ա. Յովհ. Գ. 4, Հռոմ. Զ. 23) եւ մասնավորապես Մատթեոսի Ավետարանի՝ «Օրենքի ճշմարիտ ուսուցումը» վերտառությունները զետեղված թելադրությունները, թեեւ առաջին հայացքից հեռավոր, բայց եւ ուղիղ կերպով աղերսվում են այս երկխոսություն հետ⁵⁰: Կայենք եւս, նախապես իր սրտում դրեց, որ պետք է սպանի եղբորը, ըստ որում գիտակցելով, որ մեղք է գործում⁵¹ (Մատթ. Դ. 5–7), եւ ապա՝ փոխանակ ապաշխարելու, իրականացրեց այն (Մատթ. Դ. 8): Հետեւապես, թե՛ ֆիզիկական, եւ թե՛ մանավանդ հոգեւոր օրենքի խախտումը տանում է (աստիճանական կամ անմիջական) ինքնառնջացման: Այս անվերապ սկզբունքը գործում է բոլոր պարագաներում (այլ խոսքով՝ աշխարհի արարումից ի վեր, եւ Աստծու ծրագրից, եւ նախախնամական⁵² օրենքից ո՛չ մի շեղում չկա): Այսպես է նաեւ ընտանիքի պարագայում. «...Իսկ ես ձեզ ասում եմ. ամեն մարդ, որ իր կնոջն արձակում է առանց պոռնկությունից, նա՛ է, որ նրան շնութեան է մղում. եւ ով որ արձակուածին է առնում, շնանում է» (Մատթ. Ե. 31–32, հմմտ. Մատթ. Ե. 20, 33–48, ԺԸ. 7, Եփես. Ե. 18): Ուրեմն՝ կարելի է արձանագրել, որ որեւէ հարաբերություն եւ հաղորդակցություն մեջ (այդ թվում՝ ընտանիքում) կապակցությունների խաթարումն ու փլուզումը, որպես կանոն, արդյունք կամ

կը կոչուինք» (տե՛ս ՄԿՐՏԻՁ Ա. ԽՐԻՄԵԱՆ, Դրախտի ընտանիք (այսուհետ՝ Դրախտի ընտանիք), Երկեր, Երեւան, 1992, էջ 18):

⁴⁹ Աստվածաշնչյան անդրադարձի մեջ, ավելի վաղ, քան Կայենը կիրագործեր եղբայրասպանությունը, Աստված, որպես սիրող Հայր, զգուշացնում եւ անգամ զորակցում է նրան, որպեսզի վերջինս հետ կանգնի իրեն մտադրությունից (տե՛ս Մատթ. Դ. 7), սակայն Կայենը, ինչպես որ ժամանակին լուրջ, այդպես էլ չի կարողանում հաղթահարել իր մեջ ծայր առած նախանձը: Այս եւ հետագա իրադարձությունները մղում են այն մտքին, որ Աստված, հաճախ, խստացնում է օրենքը, ոչ այլ բանի, քան մարդուն մեղքից հեռու պահելու համար:

⁵⁰ «Եթէ սեղանի վրայ քո ընծան մատուցելու լինես եւ այնտեղ լիշես, թէ քո եղբայրը քո դէմ մի ոխ ունի, քո ընծան թող սեղանի առաջ եւ գնա՛ նախ հաշտուի՛ր քո եղբոր հետ եւ ապա եկ քո ընծան մատուցի՛ր... Լսել էք, թէ ինչ ասուեց. «Մի՛ շնանար»... Իսկ ես ձեզ ասում եմ. ամեն մարդ, որ կնոջ նայում է նրան ցանկանալու համար, արդէն շնացաւ նրա հետ իր սրտում» (Մատթ. Ե. 23–24, 28):

⁵¹ Բարու հեռացումն է, որ ծնունդ է տալիս իր հակառակին (չարի այս ըմբռնումը վերագրում են Որոգիիներին, որ իր հերթին այն վերցրել է Պլատոնից). (տե՛ս Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆՅՈՒՍԱՅԻ, Ս. Էջմիածին, 2007, էջ 29, ծան. 129):

⁵² Նախախնամության մասին տե՛ս Օ. ՎԱՐԳԱՋԱՐՅԱՆ, Հովհան Որոտնեցու «Հաւաքումն յայտնաբանութեան ի Փիլոնէ իմաստնոյ, որ «Յաղագս նախախնամութեան» // «Բանբեր Մատենադարանի», 2006, թիւ 17, էջ 213–257, հմմտ. Ս. ՀՈՎՀԱՆ ՈՐՈՏՆԵՑԻ, Մեկնողական իմաստասիրական ճառեր, 2009, Ս. Էջմիածին, էջ 6:

հետեւանք է մեղքի: Հետեւապես, անհասկացողությունները, խզումն ու բաժանումը՝ լուկ հետեւանք են, քանի որ պատճառը մեկն է՝ մեղքը: Այսպես է նաեւ Կայենի պարագայում, թեեւ վերջին անդրադարձի մեջ՝ «...ես կը թաքնուեմ քեզնից, ահ ու դողի եւ երերման մէջ կլինեմ երկրի վրայ, եւ ուլ հանդիպի, կսպանի ինձ» (հմմտ. Ծննդ. Դ. 13–15), արդեն տեսանելի են կատարված մեղքի գիտակցման եւ զղջման տարրեր, սակայն, ընդհանուր առմամբ, Կայենի կողմից կատարված եղբայրասպանությունը ծանրանում եւ ծայրաստիճան է դառնում այնքանով, որ իր տեսակի եւ բովանդակության մեջ առաջինն էր, եւ իրավացիորեն դիտարկվում է որպէս Աստծու, սեփական ինքնության եւ հավասարապես մարդկության դեմ կատարված հանցագործություն: «Երբ մեղքի մասին խոսվում է կրոնական իմաստով, նկատի է առնվում այն հարաբերությունը, որ գոյություն ունի մարդու եւ Աստծու միջեւ, ի տարբերություն մարդու զգացումների եւ գիտակցության միջեւ եղած հարաբերության: Մեղքը, կրոնական տեսանկյունից դիտած, ամենեւին կապ չունի մարդկանց կողմից երեւույթների սուբյեկտիվ ընկալման հետ, ըստ որի, ինչ որ մեկի համար մեղք է թվում, մյուսի համար հակառակն է: Եւ եբրայական, եւ քրիստոնեական մտածելակերպը մեղքն ընդունում է որպէս իրականություն, որպէս գոյություն ունեցող աններդաշնակություն մարդու եւ Աստծու միջեւ»⁵³: Համադրելով աստվածաշնչական պատմությունները, միանգամայն պարզորոշ կերպով տեսնում ենք, թե ինչպէս է պատահում, որ մեղքի պատճառով ընտանեկան հարաբերությունները խաթարվում են: Սակայն այդօրինակ ընթացքը սկսվում է դեռեւս նախածնողներից: Մեղքի մասին խոսելիս՝ բնականաբար չենք կարող շրջանցել Սուրբ Գրոց արդի մեկնաբանների, այդ թվում եւ մի շարք հայտնի աստվածաբանների այն տեսակետները, որոնք մթազնում են մեղքի եւ նրա ծագման վերաբերյալ ավանդական տեսությունները: Ըստ այդմ, մեղքը դիտվում է որպէս մարդկային ընկերության եւ վարք ու բարքի արտադրանք կամ որպէս յուրատեսակ մի հիվանդություն, որն ինքնին դատապարտելի չէ: Սրանով տկարանում է մեղքի բարոյական հասկացությունը եւ այն դառնում է ինչ-որ հարաբերական ախտանիշ⁵⁴: Երբ Ադամն ու Եւան մեղք գործեցին, Ադամն անուղղակիորեն մեղադրեց Արարչին, իսկ ուղղակի կերպով՝ կնոջը. «Այս կինը, որ տուեցիր ինձ, նա՛ տուեց ինձ ծառի պտղից, եւ ես կերայ» (Ծննդ.

⁵³ ՀԱԿՈԲ ՎՐԳ. ԳԸԼԸՆՃՅԱՆ (այսուհետ՝ ՀԱԿՈԲ ՎՐԳ. ԳԸԼԸՆՃՅԱՆ), *էջմիածին*, 1982, Ժ., էջ 37:

⁵⁴ Անդ, էջ 37:

Գ. 12): Եւան եւս իր հերթին փորձեց մեղքը բարդել օձի վրա⁵⁵: Հետաքրքրականն այն է, որ Հայր Աստծու առաջ քաշած բոլոր ճանապարհներին՝ «Ո՛ւր ես,— ինչն աւելի համարժէք է՝ ինչպէս ես եւ կամ ինչով ես զբաղուած,— Ո՛վ յայտնեց քեզ, թէ մերկ ես: Արդեօք կերա՞ր այն ծառի պտղից, որից պատուիրել էի, որ չուտես...» (հմմտ. Ծննդ. Գ. 12–13),— չհետեւեց եւ ոչ մի համարժէք անդրադարձ, ո՛չ մի զղջման խոսք⁵⁶: Տիրոջ հարցադրումները, ըստ էութեան, այլ բան չեն, եթե ոչ սիրո արտահայտութիւն. մեղանշածին, ընկածին վերադարձնելու, կանգնեցնելու բացառիկ հնարավորութիւն, մինչդեռ ապաշխարելու փոխարեն մարդու կողմից հետեւեց լոկ ինքնաարգարացման պատասխան⁵⁷: Այնինչ՝ «Որչափ Աստված մերձեանա մարդուն, բաժնեկից դարձնի նրան իր գութին ու սիրուն, այն չափով էլ մարդն ավելի ու ավելի կսկսի ճանաչել իր մեղավոր վիճակը: Աստծու հետ

⁵⁵ Աստվածաշնչում անհերքելի են «օձ»-ի մասին նաեւ դրական բնութագրումներն ու մեկնաբանութիւնները (տե՛ս Թվեր ԻԱ. 9, Առ. ԺԲ. 16, 23, ԺԳ. 16, ԺԴ. 8, 15, 18, Մատթ. Ժ. 16), ինչպէս նաեւ այլեւս փաստեցինք, որ Աստծու ստեղծագործութեան մեջ ոչ մի չար բան չկա: Իսկ Կուրեղ Երուսաղեմացին ասում է. «Մարդիկ դեղեր են պատրաստում իժերի թուլնից: Դու պիտի առարկես՝ «օձը սարսափելի է»: Այո՛, սակայն Աստծուց վախեցիր, այն ժամանակ նա քեզ չի կարող վնաս պատճառել...» Առյուծն արշունարբու է: Այո՛, սակայն Աստծուց վախեցիր, եւ դու պիտի տեսնես, որ առյուծը մոտոջ հանգիստ պիտի մնա, ինչպէս որ Դանիէլ մարգարեի մոտ էր» (CYRILL VON JERUSALEM, Taufkatechese 9, (Texte der Kirchenväter), I, München, 1963, p. 160):

⁵⁶ «Զի ի սկզբան մարդն ցանկացաւ աստուածանալ եւ անդ ոչ հասաւ, Իսկ Արարիչն եկեալ մարդացաւ, վասն այնորիկ մարդն աստուածացաւ»,— գրում է տաղագիրը (ՆՁԲ, հտ. Ա., Վենետիկ, 1837, էջ 327): Մարդու համար սկզբունքային նշանակութեան հարց էր՝ ձգտել անել այն, ինչ որ Աստված կանխորոշել է: Մարդու կոչումն էր «աստված լինել» (Ս. Բարսեղ Կեսարացի): Առտնին տրամաբանութեամբ տարօրինակն այն է, որ հիշյալ կոչումը նվաճելու համար (Աստծու կողմից մարդուն տրված ազատ կամքի արդարացի գործադրումով) հարկ է հրաժարվել դրանից: Վերոբերյալը տեղի չունեցավ եւ խաթարվեց մեղքի հետեւանքով (մեղքից ձերբազատվելու եւ աստվածանալու համար անհրաժեշտ է Աստծու կամքի եւ մարդու կամքի լիակատար մեկտեղում). (հմմտ. Յ. Քեռսեան, «Մարդու անկումը եւ նորոգումը», «Գանձասար», Դ., 1993, էջ 109): «Քրիստոնեական մարդաբանութեան ճիշտ ընկալման համար ուշագրաւ է թւում նաեւ Ս. Բարսեղ Կեսարացու հետեւեալ խստորոշ միտքը. «Աստուած մարդուն ստեղծեց որպէս կենդանի էակ, որ կոչուած էր աստուած լինել»: Սակայն... այդ կոչումը նուաճելու համար հարկ է հրաժարուել դրանից... «... մարդն ստեղծվել է Աստծու կամքով, սակայն ...Աստծու սէրը մարդու նկատմամբ այնքան մեծ է, որ այն չի կարող բռնանալ նրա վրայ...» (տե՛ս В. ЛОССКИЙ, Догматическое богословие, сб. 8, М., 1972, էջ 157)»:

⁵⁷ «Դորա (պատվիրանազանցութեան) հետեւանքն էր, որ մարդը մարմնապէս եւս զրկվեց հավերժական աստվածային փառքի վայելքից եւ ապականացու կյանքի կերակուր դարձավ: Այդ կորստական վիճակ էր, որի հիմնական հետեւանքն էր եւ մահը՝ «մեղաց թոշակը» (Հռոմ., 2. 23), որ ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ՝ հոգու բաժանվիլը կենդանութիւն ու երջանկութիւն տվող Աստուծուց եւ անկումն մարմնավոր ցավերի ու լուծման մեջ (Բ. Կոր. ԺԱ. 3, Ա. Տիմ. Բ. 14)»։ (Քրիստոնեական, էջ 138): Մարդու անկման (եւ պատճառի) մասին անդրադարձ ունեն եւագր Պոնտացին, Կիրակոս Երզնկացին, Վարդան Այգեկցին (մանրամասն՝ տե՛ս ԶԱՔԱՐԻԱ ՎՐԴ. ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ, Կիրակոս վարդապետ Երզնկացու՝ Ս. Եւագր Պոնտացու ութ մեղքերի մեկնութիւնը, «Էջմիածին», ԺԲ., 2013, էջ 75–114):

ունեցած իրենց մերձավորությունն էր, որ մաքրազարդեց սրբերին մեղքի տիղմից, այլապես նրանք էլ այլոց նման պիտի նստեին «ի խավարի»։ Երբ մեղքով է լցված մարդու սիրտը, աստվածայինը չի կարող այնտեղ բնակություն հաստատել։ Մարդը կորցնում է Աստծուն ընդունելու իր ունակությունը։ Այլ խոսքով՝ մարդն ի վիճակի չի լինում իր կարողության չափով փոխադարձել Աստծու անսահման գուլթն ու սերը։ Աստծու գուլթի կամ շնորհքի նկատմամբ անտարբեր չլինել եւ փոխադարձաբար սիրել նրան՝ կնշանակի հեռանալ մեղքից, ավելին՝ պարտավորություն ստանձնել մեր նմանների նկատմամբ⁵⁸։ Այդ պարտավորությունը կայանում է միմյանց սիրելու մեջ, որովհետեւ «ով չի սիրում իր եղբորը, որին տեսնում է, ինչպե՞ս կարող է սիրել Աստծուն, որին չի տեսել» (Ա. Յովհ. Դ. 20)⁵⁹։

Բավական հետաքրքրական են Աստվածաշնչում պատվիրանազանցությանը նախորդող եւ հաջորդող անմիջական իրողությունները, ինչպես նաեւ մասնավորաբար թե ինչ կերպով է փորձիչն իրականացնում իր մտադրությունը, նախ ուղենշվում են օձի⁶⁰ որակական հատկանիշները «Օձը երկրի վրայ Աստծու ստեղծած բոլոր գազաններից աւելի խորամանկ էր», ապա հետեւում է փորձիչի հարձակումը «...Ինչո՞ւ Աստուած ասաց, թէ դրախտում գտնուող բոլոր ծառերի պտուղներից չէք կարող ուտել»։ Ըստ էության, այս խորամանկ հարցադրումն այլ բան չէ, քան իմաստության շարաշահում, իսկ ավելի հստակ՝ սուտ, քանի որ Տեր Աստված նման պատգամ չէր տվել (հմմտ. Յովհ. Ը. 44)։ Այսպես, փորձիչը ներկայանում է, որպես ոչ մեկից (մասնավորապես Աստծուց) եւ որեւէ բանից անտեղյակ, իրենից ոչինչ չներկայացնող մեկը, որը պատահակա՜նորեն եւ իրեն համար մի անարժեք ու գրեթե աննպատակ հարց է ուղղում։ Սակայն սա բավական է լինում, որպեսզի կինը գայթակղվի⁶¹։

⁵⁸ «...զի հաճույցեալ Աստուծոյ ժառանգորդ լիցի անվախճան երանութեանցն... Եւ անձնիշխան կամօք մեծարեաց զմարդիկ որպես զհրեշտակս, եւ ելից իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ...», «Եւ զի արարածոց կամք հաղորդեալ իցէն ընդ նորա բարի կամացն...եւ որ ի նոսա արարածք իցեն...» (Ս. ԳԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ, Յաճախապատում ճառք, Վենետիկ, 1954 (այսուհետ՝ ՀԱՃԱՆԱՊԱՏՈՒՄ), էջ 24, 34)։

⁵⁹ ՀԱՎՈՐ ՎՐԳ. ԳԸԼԸՆՃՅԱՆ, էջ 36։

⁶⁰ Եբրայեցերենում «օձ» բառն ունի բազում հոմանիշներ, որոնցից ընդհանրացվածն է «նախաշը», ինչը տեղիք է տվել, որ տարբեր աստվածաբաններ ու մտածողներ հանգեն ամենատարբեր մեկնաբանությունների (չարի մարմնացում, սեռական խորհրդանիշ եւ այլն)։ սակայն մեզ համար ավելի կարեւորվում է գերմանացի աստվածաբանի հետեւյալ մեկնաբանությունը. «Մեզ պետք է զբաղեցնի ոչ թե օձը, այլ նրա ասածը»։ (G. VON RAD, Das erste Buch Mose, Göttingen, 1981, էջ 62. (հմմտ. ՀԱՎՈՐ ՎՐԳ. ԳԸԼԸՆՃՅԱՆ, էջ 144–145)։

⁶¹ Փորձիչն հաջողվում է (Օձն ասաց կնոջը. «Ինչո՞ւ Աստուած (էլոհիմ) ասաց...») շահել կնոջ համակրանքն ու դեպի իրեն տրամադրել։ Դրա վկայությունն է՝ պատասխանի մեջ Աստծուն

Կինը պատասխանում է, որ՝ «Դրախտի ծառերի պտուղներից կարող ենք ուտել: Սակայն դրախտի մէջտեղի ծառի պտղի համար Աստուած ասաց. «Դրանից չուտէք եւ չմօտենաք, որպէսզի չմեռնէք»: Կնոջ պատասխանի մեջ նաեւ առկա է այն հանգամանքը, որ վերջինս կամ բավարար չափով չգիտի, կամ կարեւորութիւն չի տալիս ծառի հետ կապված հանգամանքին: Կնոջ կողմից տարվող խոսակցութիւնն ավելի շատ հիշեցնում է երեսխայկան ու անմեղսունակ մի գրույց: «Օձն ասաց կնոջը. «Չէք մահանայ, որովհետեւ Աստուած գիտէր, որ այն օրը, երբ դրանից ուտէք, կը բացուեն ձեր աչքերը, եւ դուք կը լինէք աստուածների նման՝ կ'իմանաք բարին ու չարը»»: Սակայն հաջորդ հանգրվանին կասկածատնութիւնն ու նախանձն իշխում են նրա վրա: Եւ ի դիմաց Արարչի հիրավի ծնողական բազմախորհուրդ հոգածութեան, կինը հանդես է բերում ապերախտութիւն: Իսկ տղամարդը, փոխանակ անհրաժեշտ հետեւութիւններ անելու (ինչը ցույց է տալիս երկուսի մեկ լինելը), ո՛չ միայն չի ընդգիմանում, այլեւ ուղղակիորեն ընդունում է իրեն հրամցվածը, բաժանելով՝ սիրեցյալի ճակատագիրը. «...կերաւ եւ տուեց իր մօտ կանգնած ամուսնուն, եւ նրանք կերան: Երկուսի աչքերն էլ բացուեցին, եւ նրանք հասկացան, որ մերկ են...» (հմմտ. Ծննդ. Գ. 1—7):

Նախածնողների բնավորութեան նույն այս գիծը տեսնում ենք Աբելի եւ Կայենի պատմութեան մեջ⁶²: Ըստ որում, եղբայրասպանութեան՝ արդարի արդուն թափելու պատճառով, ուղղակի նզովքի է արժանանում ո՛չ միայն Կայենը, այլեւ (որպէս օթեւան ծառայող, եւ կերակրի աղբյուր հանդիսացող) երկիրը: Բացի դրանից, բավական ուշագրավ է Կայենի անդրադարձումը՝ «...ով հանդիպի, կը սպանի ինձ» (Ծննդ. Գ. 14): Ուրեմն, անհերքելի է, որ «մարդը բնութեամբ արդեն իսկ գիտե թե՛ բարին, եւ թե՛ չարը... Քանի որ Կայենը, ծածկելով իր ստոր նպատակադրութիւնը,

բնորոշող կնոջ նախընտրած տարբերակը. «դրախտի մէջտեղի ծառի պտղի համար Աստուած (էլոհիմ) ասաց...»: Փաստացի վերջինս հրաժարվում է իրեն հայտնի՝ (Յահվե էլոհիմ-Տեր Աստված) դիմելաձեւից եւ կրկնում փորձին (հմմտ. ՀԱԿՈՒ ՎՐԴ. ԳԵՐԵՆՅԱՆ, էջ 148—149):

⁶² Շփոթմունքի արդյունքում, բայց եւ ավանդաբար քրիստոնեական մտածողութեան մեջ արգելված պտուղը համեմատվել է խնձորի, արգելված խնձորի (լատիներեն՝ malus, նշանակում է չար, վատ, իսկ malum՝ խնձոր), իսկ մեղանում նաեւ թզի հետ: Նդիշե վարդապետը, պատասխանելով նրանց, ովքեր համարում են, թէ մեկ թզի համար Արարիչը մահ ստեղծեց, գրում է. «...մի կտոր մագաղաթն ավելի աննշան բան է, քան թուզը, բայց երբ թագավորի խոսքը գրվում է նրա վրա, ով այն պատռում է, մահվան պատիժ է ստանում: Աստված... Իր բնական սերն ու գույքը ցույց տվեց նրա (մարդու) նկատմամբ, իսկ մարդը, արհամարհելով այն, մահվան պատիժ ընդունեց». (ԵՂԵՆ, Վարդանանց պատմութիւն, Երեւան, 1958, էջ 34):

առաջարկում է գնալ դաշտ: Արտաքինից տեսնում ենք մի բան՝ անձնավորված ընկերասիրություն, իսկ մտքում՝ եղբայրասպանություն: Եթե Կայենը չգիտենար, որ իրեն դիտավորությունը չար է, ապա ինչու՞ պետք է ծածկեր»⁶³: Սրա շարունակությունն «անհրաժեշտաբար» եղավ «Աստծու դատաստանը», սակայն մարդը կրկին շունեցավ պահանջված անդրադարձը: Գրիգոր Նյուսացին «Լեռան քարոզ»-ի մասին գրած իր մեկնության մեջ նշում է. «Փոխանակ դրախտային բերկրալի կյանքի, ժառանգեցինք մի երկիր՝ լիքը տառապանքով եւ հիվանդությամբ: Փոխանակ այն երանելի դրության, բազմապիսի դժբախտություններ հնձեցինք: Փոխանակ հրեշտակների հետ լինելով՝ վեհագույն ընկերակցությունը վայելելու, դատապարտված ենք ապրելու երկրի կենդանիների հետ, որովհետեւ մենք հրեշտակային եւ բերկրալի կյանքը փոխանակեցինք կենդանիների կենաց հետ»: «Չարը որոշ չափով դարձել է մեր բնության բաղկացուցիչ մեկ մասը՝ մեր նախահոր եւ նախամոր կատարած հանցանքի հետեւանքով: Նրանք իրենք իրենց մեղքին հանձնեցին եւ իրենց անհնազանդությամբ ընթացք տվեցին հիվանդությանը»: Եփրեմ Խուրի Ասորիի «Մծբնական երգեր»-ում մարգարեներն ու արդարները սատանայի կողմից նկատվում են Ադամի մարմին զգեցած մարդիկ, սակայն նրանցում գոյություն ունի նաեւ աստվածայինը»⁶⁴: Այսկերպ, նախածնողների որդիներից մեկը սպանեց մյուսին, ընտրյալ նահապետ Աբրահամը պառկեց երկու կնոջ հետ, Հակոբ նահապետն ամուսնացավ (իրենից երիտասարդ) մի քանի կանանց հետ, Դավիթ թագավորը եւս շատ կանայք առավ, իսկ որդին պառկեց քրոջ հետ եւ այլն եւ այլն: Մարդկային պատմության այսօրվա նկարագիրը եւս շատ չի տարբերվում: Մեղքը կամ մարդկության որդեգրած մեղավոր կենսակերպը տակավին շարունակում է ոչնչացնել ինչպես ազգերի ու ժողովուրդների մեջ առկա աստվածայինը, այնպես էլ հանրությունների մեջ՝ մարդկայինը⁶⁵ «Մեր հավատքը հիմնված է աստվածային հայտնությունների վրա, եւ

⁶³ «Описание книги Д. Ареопagit», с. 143—144.

⁶⁴ ՀԱՅՈՐ ՎՐԳ. ԳՐԼԵՆՃՅԱՆ, էջ 39, հմմտ. GREGOR VON NYSSA, München, 1927, էջ 204:

⁶⁵ Չարը որպես աղբյուր, ի սկզբանե առկա էություն չէ. այն չունի էութենական (սուբստանցային) կեցություն... Չարը նման է էությանմբ գոյություն չունեցող խավարի. այն, ազատ կամքի մեղսագործության հակված արգասիք է: Կամքի ազատությունը՝ «անձնիշխանությունը», մարդը պետք է գործադրի բարի գործեր կատարելու համար: Դրանում է նրա փրկության բանալին, մինչդեռ ազատ կամքով կատարվող չար գործը մարդուն տանում է դեպի կործանում. (հմմտ. «Յաճախապատում ճառք սրբոյ հօրն մերոյ երանելոյն Գրգորի Լուսաուրչի» (աշխ.՝ Ա. Տէր-Միքէլեանի), Էջմիածին, 1894, էջ 77. տե՛ս նաեւ Հայ Միջնադարյան Փիլիսոփայություն, էջ 109, 110):

մեղքի գիտակցությունն էլ մեր մեջ առաջացել է շնորհիվ այդ հայտնությունների: Ուրեմն աստվածային առաջին հայտնությունը զուգընթաց գործվում է նաեւ Ս. Գրքում հիշատակված առաջին մեղքը, որը Եկեղեցին սկզբնական (Peccatum originale), ադամական կամ ժառանգական (Peccatum hereditarium) մեղք է անվանում... Ինչպես գրում է Գրիգոր Նազիանզացին. «Նա, որ սկզբում մարդուն ստեղծեց՝ ազատ ու ինքնիշխան անելով, միայն պատվիրանի օրենքին ենթարկեց նրան եւ դրախտային բերկրության առատությունը օժտեց: Առաջին մարդուն հատկացնելով եւ նվիրելով... շնորհները՝ դրանք նվիրած եղավ նաեւ հաջորդող բոլոր սերունդներին: Միայն նրան, ով պահում էր պատվիրանը, տրված էին առատությունն ու ազատությունը, պատվիրանազանցությանը սակայն հետեւում էր աղքատություն եւ ստրկություն»⁶⁶:

Անհամերաշխություններն ու անհասկացողությունները, պատերազմներն ու կեղծ արժեհամակարգերն իրենց «ուրույն ու անառարկելի կնիքն են թողնում» նախեւառաջ ընտանեկան հարաբերությունների եւ ընտանիքի ինստիտուտի վրա: Պողոս առաքյալի՝ կողոսացիներին (Գ. 9–10) ու եփեսացիներին (Բ. 6, Դ. 25, Ե. 1–2) ուղղված անդրադարձն ավելի ընդհանրական ու ընտանեկան բովանդակություն ունի, քան անհատական: Հին մարդուն մերժելու, Աստծուն նմանվելու, մեղքից հրաժարվելու եւ երկնային Արքայությանը որդեգրվելու պատվիրանադրությունները, ինչպես աստվածաշնչական մի շարք այլ պատգամներ (Ծննդ. ԻԸ. 14, Յովհ. ԺԶ. 22, Սաղմ. ԼԴ. 18–19, ԽԶ. 1), նախ՝ գրեթե միշտ հոգնակի կերպով են հանդես գալիս, եւ երկրորդ՝ ենթադրում են ինչպես առաջնահերթություններ, անպես էլ՝ փոխհարաբերություններ:

«Իրենեոս Լիոնացին «Ընդդեմ հերետիկոսաց» գրքում գրում է. «Բայց սա Ադամն է, եւ եթե մարդ ճշմարտությունն է ուզում ասել, սա այն առաջնաստեղծ մարդն է, որի մասին, համաձայն Սուրբ Գրքի, Տերն ասում է. «Հորինենք մարդուն մեր պատկերի նմանության համաձայն»։ Մենք բոլորս նրանից ենք եւ այդ իսկ պատճառով նրա անունն ենք ժառանգել: Բայց եթե մարդը փրկվելու է, ուրեմն փրկվելու է նաեւ այն մարդը, որն սկզբից գոյացավ: Անմտություն կլիներ, եթե նա, ով ուժգինս խոցված էր թշնամուց եւ ով գերվածների առաջինն էր, չփրկվեր նրանից (այսինքն՝ Քրիստոսից), ով հաղթեց թշնամուն, այլ փրկվեին միայն նրա զավակները, որոնց նա միեւնույն գերության մեջ էր ծնել»։ Լիոնացու

⁶⁶ Հմմտ. ՀԱԿՈՐ ՎՐԴ. ԳԸԼՆՃՅԱՆ, էջ 37:

հիշյալ հատվածում ցույց է տրվում մինչև Ադամ հասնող մարդկային բոլոր սերունդների առնչվածությունը միմյանց հետ: Այս իսկ պատճառով Քրիստոսով եղած փրկությունը վերաբերում է բոլորին, այդ թվում եւ Ադամին: «Նրա զավակները» արտահայտությամբ Լիոնացին նկատի ունի Ադամին հաջորդող սերունդները, որոնք թեեւ մեղքի գերության մեջ են ծնվում, սակայն Քրիստոսով փրկվում են⁶⁷:

Այսօր, արդեն անթաքույց տեսանելի է, թե ինչպես (հաճախ նաեւ արհեստականորեն) մարդկանց ու հասարակություններին իրարից բաժանելու եւ հեռացնելու, մարդկային հարաբերություններն անհատականացնելու միտում կա: Սա, ըստ էության, մարդկային խաթարված կոչման եւ աստվածային սկզբունքը մերժելու դիտավորության (հետեւանքն է) շարունակությունն է⁶⁸:

«Նախամարդու մեղանշումը, ինչպէս տեսանք, ապականիչ կերպով ներգործեց նորա ամբողջ գոյութեան վրայ թէ՛ հոգեպէս եւ թէ՛ մարմնապէս: Նա գոյութեան սկիզբ պէտք է լինէր ամբողջ մարդկութեան, ըստ որում՝ իւր մեղքի հետեւանքներով եւս աւերիչ սկիզբ եղաւ իւր ժառանգների համար: Նորանով բոլոր մարդիկ գոյութիւն ստացան եւ նորանով նոքա իւրեանց նախահօր մեղքը ժառանգեցին...»⁶⁹: Այնինչ, ինչպես ավելի առաջ էլ անդրադարձանք, Աստվածաշնչի ընկալումը մարդու վերաբերյալ շատ ավելի համամարդկային ու ընդհանրական է, քան անհատական⁷⁰: Երբ Աստված ջրհեղեղից Նոյին փրկեց, փրկեց նաեւ վերջինիս ընտանիքը (Ծննդ. 2. 18): Նույն սկզբունքով՝ Աստված Աբրահամին ընտանիքի հետ կանչեց խառանից (Ծննդ. ԺԲ. 4—5): Աբրահամյան ուխտի նշանի (թլփատության) կիրառությունը տարածվեց նաեւ այլոց վրա (Ծննդ. ԺԷ. 12—13): Այլ խոսքով՝ Աստծու ուխտը⁷¹ Աբրահամի հետ եւս անհատական չէր: Նոր Կտակարանում նույնպես (մասնավորաբար Լիդիայի եւ Փիլիպպեի համայնքների պարագայում) մարդ-Աստված դաշնադրության

⁶⁷ ՀԱՍՈՒ ՎՐԳ. ԳՐԸՆՃՅԱՆ, էջ 39. հմմտ. IRENAEUS, München, 1912, էջ 311:

⁶⁸ «Նուիրապետական զգացումը այսօր ամեն կողմանէ հարուած կրած եւ գրեթէ ամենուրեք յաղթուած է. ասոր համար է որ ծերունեաց յարգանք չի տրուիր, ծնողաց առ մեզ ցրցուցած խնամքները կը մոռցուին, մեր նախնի հարց պատմութեան եւ գործոց կարեւորութիւն չընծայուիր, եւ, մէկ բառով, ընտանիք եւ ընտանեաց սէր միանգամայն կ'անհետանան: Այս է վտանգը, այս է մեր ընտանեաց սպառնացող վտանգաց գուցէ ամենէն ծայրագոյնը» (Խ. ԱՇԸԽԵԱՆՅ, Կին քրիստոնեայ. «Յոյս», 1877, թիւ 12, էջ 719):

⁶⁹ Քրիստոնեական, էջ 141:

⁷⁰ Հասարակության ու ընտանիքի բարեկեցությունը սերտորեն կապվում են միմյանց հետ եւ չեն պատկերացվում զատ-զատ» (տե՛ս Ռ. ՊԱՊԱՅԱՆ, էջ 182):

⁷¹ Տե՛ս անդ, ծնթգ. 37:

(մկրտություն) կիրառությունը կամ անդամակցությունը համայնքին ավելի ընդհանրական բնույթ ունի: Ու թեև հայտնի է, որ փրկությունը հավատքով (շնորհով) է պայմանավորված, ոչ թե որոշակի գործառույթով (հմմտ. Յակ. Բ. 17), այդուհանդերձ ուստի նշանը (մկրտությունը) կիրառվել է ընտանիքի կամ համայնքի բոլոր անդամների նկատմամբ (հմմտ. Եփես. Բ. 8–9):

РЕЗЮМЕ

В статье представлены причины, необходимые для сотворения и, в частности, семейной субординации, значения и цели, рассматривая вышеизложенное также в контексте личности, общества и общности. В соответствии с пониманием Ветхого и Нового Заветов анализируется семейный контекст, сложность функций мужчины и женщины, принципиальные различия и параллели семьи-церкви. В творческом комплексе создание определенного человека является центральным, важна также священная тайна провозглашенного венца. Акцент ставится на то, что весь мир — это единая семья с учетом особенностей каждой патриархальной семьи и, в целом, источника власти и особенности распространения.

SUMMARY

The article presents the reasons necessary for the creation of the family and in particular, for the family subordination, their meaning and purpose. The foregoing is also addressed in the context of the individual, the society and communities. In accordance with the understanding of the Old and New Testaments, the family context, the entirety of the functions of men and women, the fundamental differences and parallels between the family and the church are analyzed. The human being is specified as the center of the whole creation and the marriage is proclaimed as one of the most important sacraments. The fact is emphasized that the whole world is a single family, at the same time, the peculiarity of each patriarchal family and in general, the source of power and distribution features are taken into account.